

Agenda – Equality, Local Government and Communities Committee

Meeting Venue:

Committee Room 2 – Senedd

Meeting date: 11 October 2017

Meeting time: 09.15

For further information contact:

Naomi Stocks

Committee Clerk

0300 200 6565

SeneddCommunities@assembly.wales

Pre-meeting 09.15 – 09.30

1 Introductions, apologies, substitutions and declarations of interest

2 Inquiry into poverty in Wales: making the economy work for people on low incomes – evidence session 10

(09.30 – 10.30)

(Pages 1 – 26)

Angharad Mair, Executive Director, Tinopolis Cymru

Meirion Davies, Development Director, Menter Iaith Conwy, representing
Mentrau Iaith

3 Paper(s) to note

3.1 Letter to the Cabinet Secretary for Communities and Children in relation to fire safety in high rise blocks in Wales

(Pages 27 – 30)

3.2 Written evidence from the Welsh Language Commissioner in relation to making the economy work for people on low incomes

(Pages 31 – 41)



Cynulliad
Cenedlaethol
Cymru

National
Assembly for
Wales

- 4 Motion under Standing Order 17.42 (vi) to resolve to exclude the public from the remainder of the meeting and from the meeting on 19 October 2017**

Break (10.30 – 10.40)

- 5 Inquiry into poverty in Wales: making the economy work for people on low incomes – consideration of evidence received under item 2**

(10.40 – 10.55)

- 6 Inquiry into poverty in Wales: Communities First – lessons learnt – consideration of draft report**

(10.55 – 11.25)

(Pages 42 – 81)

Document is Restricted

Background:

Tinopolis is one of the largest independent television companies in Europe and the United States. We work across all areas – factual, entertainment, sports, drama and the digital media. Our programmes are broadcast across the world and we have an important presence in the worldwide media market. In the USA we produce television programmes for all the main networks.

The Tinopolis group includes some of the most prestigious names in the television sector. Mentorn Media is the UK's most experienced factual producer. Sunset+Vine are one of the most notable independent sports producers. Daybreak has won a host of awards for drama and Pioneer Productions enjoys an excellent reputation across the world for specialist innovative factual programmes. In the USA A. Smith and Co. are at the forefront of factual entertainment and Magical Elves is responsible for factual and factual entertainment programmes that break new ground in the field.

We also offer multi-platform programme support as well as digital resources for the corporate and education sectors.

Tinopolis in Llanelli

Tinopolis television centre is located in the centre of Llanelli town, and a wide range of television programmes are produced from the centre including live programmes, sports, and high-quality documentaries. Some have won several Bafta awards. From the studio whose window looks out on the town's high street we broadcast S4C's daily programmes. *Heno* at 7pm every evening is now the backbone of the channel's evening schedule, a programme that has enjoyed 26 years of success. The afternoon magazine programme, *Prynhawn Da*, is broadcast daily at 2pm. This centre also hosts the popular rally programmes, *Ralio*, highlights of the Tour de France and the popular music series, *Stiwdio Gefn*.

The company's roots are extremely important to us. Tinopolis Cymru is Britain's largest regional independent television company. The word Tinopolis is synonymous with Llanelli and it is important for us that this unique identity together with the company's Welsh language ethic are promoted along with the name across the world. The Welsh language is clearly seen on the company's business cards and correspondence and makes us stand out.

The contribution of Tinopolis to the area's economy is extremely important as it offers important opportunities in the creative industries field. This means that there are opportunities for ambitious young people who wish to work in television.

Over a hundred and thirty people are employed in Llanelli and Caernarfon. The television industry was non-existent in Llanelli before we moved there but now the jobs and training that are offered are unique to this area. We are now a natural part of the community. With the exception of the Local Authority, we are the biggest provider of

Welsh speaking jobs which are also good quality jobs. Over the years the support of S4C has been essential to the creative and technical development of dozens of the area's young people. As a result of S4C's investment in the West, they have been able to learn new skills in an industry that offers good salaries while being able to stay in their home area to bring up families and contribute further to their local community.

Before Tinopolis moved to its new headquarters in the centre of Llanelli, the building was in a state of disrepair. It used to house the town's Tesco before the supermarket relocated to Parc Trostre on the edges of town. Following a significant investment from Tinopolis and the vision and ambition to create an important company in Llanelli, the old store was restored to a modern and attractive centre. This led to the development of the eastern side of Llanelli, which is now an extremely important area and the exciting regeneration led to a new theatre and arts centre, Y Ffwrnes, adjacent to Tinopolis. The County Council saw an opportunity to link Tinopolis to the new centre and as it was being built, cables were installed between the two buildings in order that the theatre could be used for broadcasting. S4C can also take advantage of this partnership. The link between Y Ffwrnes and Tinopolis will reach its high point in 2018 when one of the main media festivals, the Celtic Media Festival, comes to Llanelli.

At present there is further regeneration of the high street as the council has taken possession of some of the old buildings and created high quality flats on the first floor. There is a substantial effort to bring more life to a town that was once one of the most prosperous in Carmarthenshire.

There is no doubt that good jobs such as those offered by Tinopolis are scarce and are valued in a deprived town. According to research on the town in 2010 by the National Assembly, the level of those receiving unemployment benefit in Llanelli was already higher than the national average (Llanelli 4.7%, national 4.6%); and 3 of the town's council wards (Tyisha, Glanymor and Llwynhendy) are amongst the poorest in the whole of Wales. The seriousness of the economic situation was exacerbated by cuts in the Tata steelworks in Trostre.

In such a climate, Tinopolis's policy of creating an international company with its headquarters in Llanelli is key to economic development. In addition to this element, the company's intention of remaining faithful to West Wales is a means of raising confidence in the community around it. It also reinforces the feeling of Welsh identity that is crucial to economic development. Welsh is deliberately the main language of the workplace. This has the effect of normalising the Welsh language for young people who would otherwise – to be quite honest – turn to English.

Tinopolis in Caernarfon

Before Tinopolis moved to its present offices in Galeri Caernarfon the company's offices were on the Faenol estate. But when Cwmni Tref Caernarfon invested in a new purpose-built building to promote the arts and create a new centre that would be at the heart of the local community, we also decided that we wanted to show our support to the town and this new ambitious venture by renting office space there.

This means that Tinopolis, with its input into daily programmes, is an important part of the community in Caernarfon, and an important part of its economy. Similar to Llanelli, work for Welsh speakers is scarce. We now employ two full crews and two reporters there as well as an engineer who is responsible for the SNG resource. Being a company that has a national investment is important in the production of daily programmes, meaning that the programmes are relevant to the whole of Wales, north and south.

The importance of the work and the local economy to the Welsh language

- Tinopolis has made a point of ensuring that Welsh is the language of the workplace – the work brings great economic benefits in a deprived area but is also of great economic benefit to Welsh speakers
- Young people can therefore stay in their home areas as they find work through the medium of Welsh, and speaking Welsh in the workplace is a means of normalising the language outside work as well
- The Government should ensure that deprived areas in rural Wales where the language is declining are given a better opportunity of winning procurement contracts
- Economic planning should go hand in hand with the language
- The language should not be seen as a barrier to developing as an international company – being able to understand the needs of bilingualism and different cultures can be a powerful marketing tool all over the world
- Financial help should be given to businesses to secure bilingual signage and so on so that the language is always visible – this could add to the economic value of the tourism industry in Wales as well as adding to the normalisation of the language
- Bilingualism in Wales should define society and community. The Welsh language should not be perceived as an obstacle to a company's prosperity but instead as a tool for success.

There is a tendency in Wales to think that it is public companies that require the use of Welsh but we can show that the language is very valuable for a substantial private company too. Tinopolis is a Welsh company and this is part of our brand across the world. This helps us to be different, to stand out.

The question must be raised about the deficiencies of the public sector in Wales by not looking at ways of normalising Welsh. Is there too much emphasis on the need to translate procurement documents or requirements from English to Welsh as a tick box exercise rather than to ensure that Welsh is a core necessity, especially in the old strongholds of the language that have now lost industry and employment? Economic development here could increase the use of Welsh as well.

In Wales we have been too guilty of considering English as the important language and Welsh as a minority regional language. But other countries have long been used to bilingualism and the need to be sensitive to different cultures. We have seen that

this is especially true in the United States and Asia – although English is also the dominant language there too – the ability to show that we as people understand the needs of minorities is part of our selling point. This identity is a crucial part of marketing the company and the company's increasing success.

Good practice with regard to employing Welsh speaking workers

Normalising the language in the workplace definitely leads to normalising the language in the lives of staff outside the company too. It is a conscious policy for us to promote the use of Welsh by making it the language of day to day work. There is no doubt that a number of the young staff would choose to speak English to each other if they didn't work for a company that has a Welsh language policy. This means that those young people see a personal economic gain in being able to speak the language. They have good jobs, and one of the requirements is being able to speak Welsh. We have noticed that the language then becomes a way of life for them outside the workplace too – the language they speak with their partners, or as they decide to transfer the language to their children, because there is an economic value to the language.

Not everybody can speak Welsh when they come to Tinopolis. But as Welsh is the language of our business, especially as we produce programmes for S4C, Welsh is the language of work. As a company, we invest in Welsh lessons for staff who do not speak Welsh, and pay for lessons to improve the workplace language for the less confident. The non-Welsh speaking staff are always encouraged to speak Welsh and they very quickly gain the confidence to speak Welsh with guests arriving to the studio and so on.

The result of this is that we can give a new skill to individuals, which means that if they leave to work for another company or become freelance, they have an additional skill that offers them more opportunities.

It is public money that pays for S4C. As we work in this way for the Welsh language, the value that S4C brings to Carmarthenshire, not only economically, but also linguistically, pays great dividends.

Suggestions for facilitating the work of promoting economic development and the Welsh language together

Undoubtedly one of the most important steps would be for the Government and Councils to view economic and language development side by side. Not by providing dusty documents but by making the language a condition. Procurement agreements have the right to insist that economic, geographic and sociological considerations are important. Giving importance to the language as well would give small companies a better chance – and surely Wales has a proud entrepreneurial tradition of small companies? These are the ones that are at risk of being obstructed by procurement

requirements that work against the Welsh people and in favour of big international companies.

It is pleasing to see that the largest private superstores in Wales have seen the commercial sense of having Welsh signs and this, as well as normalising the language, is a means of strengthening it. A company such as John Lewis – and it is important to bear in mind in this context that John Lewis is one of the most successful department stores – has embraced the language. They have shown respect by using correct and intelligent Welsh on the shop floor as well as in their offices. They ensure that they have Welsh speaking staff (again providing economic gain for individuals in Wales) and they have shown an enthusiasm for Welsh events e.g. partnering with Literature Wales to hold events in the shop. This is part of their deliberate strategy to become part of the community – and it has benefitted them economically.

Grants should be made available for every company in Wales to have bilingual signs and to give Welsh lessons to staff with economic benefit a clear rationale behind the grants – as well as the benefit of normalising Welsh. In addition, prominent use of Welsh would be a marketing tool for the tourism industry – making Wales an attractive and different country from other countries.

But without a doubt, the biggest contribution that the Government can make is economic development hand in hand with the language in the old strongholds – a scheme that would safeguard rural Wales as well as helping to keep the language alive. Wales is too small a country to have her jobs and economic privileges centred in Cardiff. Rural Wales desperately needs an economic life. It is careful economic planning that will keep young people and young families in their native communities. This is what would keep schools open and work for teachers. It would create new micro economies to supply facilities for these, e.g. small shops and businesses. It would be easier for people to become entrepreneurs. It would mean a serious attempt to prevent the language from dwindling further by placing the language and the economy side by side. Above all it would make Wales a fairer country for everyone. With working from home now a regular practice, ensuring an effective internet service is essential.

Tinopolis Working for the Community

We try to be as generous as possible when we offer sponsorship – either through a financial contribution or by offering resources or facilities free of charge.

We also encourage our staff to be good citizens. They are encouraged to participate in their local communities. Our presenters are not arm's length presenters but they are supported by Tinopolis to visit communities the length and breadth of Wales and to give talks to societies free of charge. Our visible presence in North Wales through working in our offices in Galeri Caernarfon adds to the feeling that we are a broadcasting company that serves the whole of Wales.

In conclusion

As heavy industry disappears and with it the traditional economies, there is an increasing need for the Government to invest in partnership with business to provide opportunities for people to train and re-train in sectors where there is a demand. Of course, in rural areas, the obstacles that are still present in terms of infrastructure must be overcome. The key to moving forward is an effective road network. Wales is still suffering from a lack of transport links, adequate broadband availability but also the support of services across the spectrum. We feel that the business model of Tinopolis in Wales over the years is an excellent example of what is possible with the right support.

Y Mentrau Iaith

Sut y gall strategaeth economaidd a chynllun cyflogadwyedd Llywodraeth Cymru:

1. greu twf economaidd sy'n fwy cynhwysol ac sydd o fudd i bobl a lleoedd fel ei gilydd ledled Cymru;

Credwn fod lles y Gymraeg yn gysylltiedig efo ffyniant cymunedau ac unigolion. Rydym yn awyddus fod unrhyw strategaeth economaidd a chynllun cyflogadwyedd yn ystyried y canlynol o ran y Gymraeg;

Allfudiad

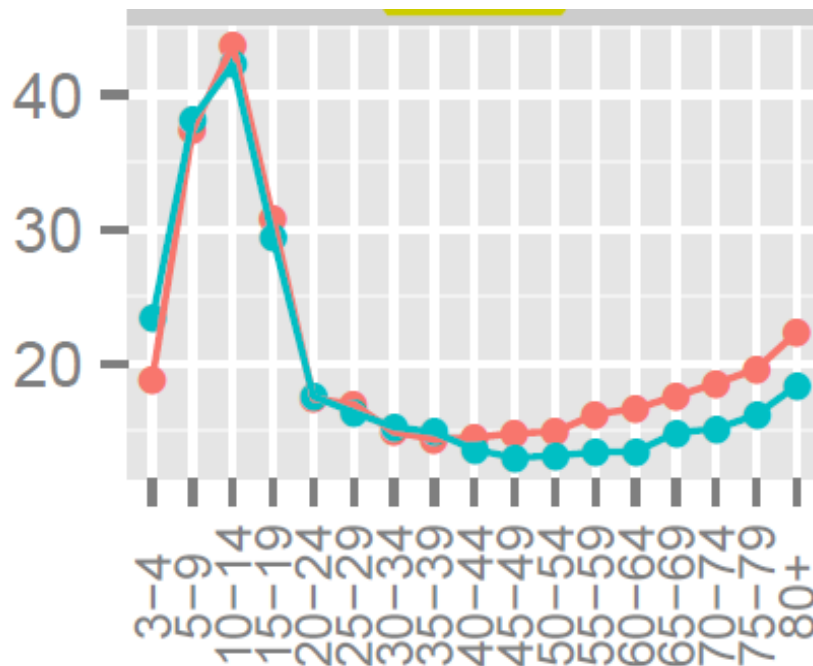
Yn ôl gwaith ymchwil gan Bwrdd yr Iaith Gymraeg (2010) ar ddemograffeg flynyddol siaradwyr Cymraeg, mae ffactorau sydd yn gwanhau sefyllfa'r Gymraeg yn deillio o ddiffyg cyfleoedd gwaith, yn benodol gwaith drwy gyfrwng y Gymraeg, sydd yn ei dro yn arwain at sefyllfa o allfudo o Gymru. Yn ôl astudiaeth Bwrdd yr Iaith Gymraeg (2010) amcangyfrifwyd bod colled flynyddol o 3,000 o siaradwyr Cymraeg.

"Around a third of 1991's 15-year-old Welsh-speakers had migrated to England by 2001."

(Delyth Morris (2010) 'Welsh in the 21st Century', Cardiff; University of Wales Press).

Colli iaith a cholli sgiliau

Oherwydd y diffyg cyfle i ddefnyddio'r Gymraeg ar ol byd ysgol mae nifer chêt o bobl ifanc (enwedig lle nad oes ganddynt cyswllt naturiol efo'r Gymraeg) yn colli eu gallu i siarad Cymraeg ar ol gadael addysg. Gallwn weld hyn o'r graff isod;



% yn gallu siarad Cymraeg trwy Gymru fesul oed
- Cyfrifiad 2011

Diffyg Gwasanaethau

Ar un llaw rydym yn dioddef allfudiad brawychus o bobl ifanc sydd yn medru'r Gymraeg tra ar y llaw arall rydym yn dioddef o ddiffyg gwasanaethau cyfrwng Cymraeg. Mae hyn yn ein rhwystro i fyw ein bywydau beunyddiol trwy gyfrwng y Gymraeg. Eto credwn mai dyma ble mae un o brif wendidau ac un o brif obeithion y Gymraeg yn gorwedd.

Y Sefyllfa Bresennol

Ar hyn o bryd nid oes cynllun penodol yn ymwneud a'r Gymraeg sydd yn dylanwadu ar ffactorau megis mewnfudo, allfudo a gwerth economaidd y Gymraeg.

O'r wybodaeth yr ydym wedi casglu drwy weithio yn gymunedol ar draws Cymru, mae sawl her yn bodoli ar hyn o bryd sydd angen eu tacio:

- Yn hanesyddol mae'r Gymraeg wedi dioddef o ddiffyg statws economaidd
- Nid yw'r sgil o siarad Cymraeg yn cael ei gydnabod gan ganran uchel o gyflogwyr
- Mae siaradwyr Cymraeg ifanc yn gadael Cymru a'u bröydd genedigol i chwilio am waith
- Mae' rhai sydd yn mynychu addysg cyfrwng Cymraeg yn colli'r iaith oherwydd diffyg cyfleoedd i ddefnyddio'r Gymraeg yn y gweithle.
- Does dim trosglwyddo iaith yn digwydd o fewn nifer o deuluoedd oherwydd diffyg statws i'r Gymraeg.
- Mae anhawster cyson i dderbyn gwasanaethau trwy gyfrwng y Gymraeg
- Nifer isel iawn o ddysgwyr yn dod yn rhugl yn y Gymraeg

Mae datblygiadau diweddar o ran y Gymraeg wedi rhoi statws i'r iaith. Bydd Mesur y Gymraeg (Cymru) 2011 yn cryfhau'r ddyletswydd ar gyrff cyhoeddus i ddarparu gwasanaethau trwy gyfrwn y Gymraeg. Gwelwn hwn fel gyriant i'r angen am Farchnad Lafur Cyfrwng Cymraeg fydd yn cyplysu sgiliau efo anghenion gwasanaeth.

Y Gobaith

Credwn felly dylsai'r strategaeth economaidd a chynllun cyflogadwyedd Llywodraeth Cymru: ystyried creu cynllun farchnad lafur Cymraeg. Bydd yn creu twf economaidd sy'n fwy cynhwysol ac sydd o fudd i bobl a lleoedd fel ei gilydd ledled Cymru gan fydd yn ;

- Datblygu'r Gymraeg fel catalydd economaidd
- Datblygu'r Gymraeg fel cyfrwng i ddatblygu economaidd ac adfywiol

Gwneir hyn drwy;

- Adnabod a mesur y galw am wasanaethau Cymraeg
- Cyplysu'r angen am wasanaeth efo sgiliau, yn ogystal ac atgyfodi cynllun Llwybro
- Ehangu gwasanaethau cyfrwng Cymraeg
- Cyplysu'r angen efo cyfleoedd gwaith a hyfforddiant
- Adnabod a hwyluso cyfleoedd economaidd newydd oherwydd yr angen am wasanaethau Cymraeg
- Adnabod a hwyluso cyfleoedd economaidd newydd trwy cyfrwng y Cymraeg

2. Lleihau cyfran y bobl sydd ag incwm isel yng Nghymru;

Profiad y Mentrau

Mae llawer o Fentrau yn cyffwrdd ar y fath yma o waith o greu marchnad lafur Cymraeg ei hiaith. Mae'r Mentrau yn cyflogi cannoedd i gynnig gwasanaethau Cymraeg neu gyfleoedd i siaradwyr Cymraeg sydd yn ymateb i anghenion lleol, e.e.

- Cynlluniau gofal plant
- Hyfforddiant Awyr Agored

mae nifer yn cael ei sefudlu fel Mentrau Cymdeithasol newydd;

- Siopau Llyfrau Cymraeg
- Cwmni Cyfieithu
- Meithrinfeydd

Mae cyfleoedd yma na fuasai'n bydoli heblaw am y Gymraeg yn cynorthwyo i leihau'r gyfran y bobl sydd ag incwm isel.

Ardaloedd % uchel

Yn anffodus mae nifer o ardaloedd sydd a % uchel o siaradwyr Cymraeg hefyd yn ardaloedd cymharol dlawd e.e. mae'r cyfartaledd cyflog yng Ngwynedd, sef £350 yr isaf yng Nghymru. Mae diffyg ffyniant yn yr ardaloedd hyn yn arwain yn anorod at allfudo o bobl ifanc, sydd yn gwanhau y Gymraeg yn sylweddol.

Denu gwaith a datganoli i'r Gogledd Orllewin.

Mae gwirioneddol angen lleoli mwy o waith y Llywodraeth yn ardaloedd tebyg. Rydym yn croesawu'r buddsoddiad sydd wedi dod i Gaerfyrddin ond mae'r Gogledd orllewin wedi ei siomi yn enfawr yn ddiweddar drwy ddiffyg denu'r Awdurdod Cyllid Cymru Coleg neu greu Ysgol Feddygol ym Mangor.

Credwn fod angen gweld y perthynas rhwng yr ardaloedd Cymraeg a gweddill y wlad fel un cyd-ddibynnol lle fedrwn ddatblygu farchnad lafur budd yn cryfhau'r cymunedau Cymraeg a rhwydweithiau Cymraeg ar draws y wlad.

3. Mynd i'r afael ag anghydraddoldebau economaidd rhwng gwahanol grwpiau o bobl;

Credwn buasai gweithredu cynllun Farchnad Lafur Cymraeg yn mynd i'r afael efo anghydraddoldebau gan fuasai yn cynnig cyfle i'r rhai sydd â Chymraeg fel iaith a sgil gall ei ddefnyddio i gael hyd i waith. Nid yw hyn yn digwydd yn ddigonol ar hyn o bryd.

Credwn yn gryf hefyd fod angen i bobol nad ydynt yn rhugl yn y Gymraeg ond sydd ar sgiliau perthnasol fel arall gallu myned hyfforddiant iaith ddwys er mwyn ei neud yn gymwys i gynnig gwasanaeth yn y Gymraeg.

4. Ffyrdd o gynyddu sicrwydd gwaith yng Nghymru;

Trwy gynyddu'r nifer o wasanaethau sydd ar gael yn Gymraeg a gweithleoedd sydd yn defnyddio'r Gymraeg fel iaith weithredol rydym yn sicrhau mwy o gyfleoedd gwaith yng Nghymru na fuasai'n bodoli fel arall.

Credwn bydd yn cyfrannu yn helaeth i leihau allfudiad o bobl ifanc

Rhoi cyfle i rai sydd a'r Gymraeg fel iaith iddynt ei ddefnyddio i ganfod gwaith lle nad yw yn digwydd ar hyn o bryd.

Tu hwnt i waith y mentrau mae angen ystyried yr egwyddorion yma i sicrhau sut bydd rhai o strategaethau'r Llywodraeth yn cael ei gweithredu ee

Cymraeg 2050 (Strategaeth y Gymraeg 2017)

Bydd angen cynnydd sylweddol yn y nifer o athrawon sydd ar gael i ddysgu drwy gyfrwng y Gymraeg i gyrraedd nod o gynhyrchu 1000,000 o siaradwyr Cymraeg erbyn 2050.

Mwy na Geiriau(gwasanaethau Cymraeg mewn ieuchyd, gwasanaethau cymdeithasol a gofal cymdeithasol 2012)

Mae angen denu a hyfforddi llawer mwy o siaradwyr Cymraeg er mwyn gallu gweithredu'r strategaeth.

Mentrau Newydd

Credwn drwy ddatblygu rhaglenni uchelgeisiol i greu mentrau newydd sydd yn gallu darparu gwasanaethau Cymraeg gallwn ddefnyddio un o brif nodweddion yr ardal i'w mantais. Gallwn weld esiamplau o'r fath fel cwmni **Galw** ym Mhorthmadog sydd yn darparu gwasanaeth hollol ddwyieithog i'w cwsmeriaid ac yn darparu gwasanaethau ar ran Traveline Cymru ayyb.

Ar hyn o bryd mae'r Mentrau Iaith a FourCymru, drwy nawdd y Cynllun Datblygu Wledig ar fin dechrau ymchwilio i weld pa fath o clystyrau sydd modd ei sefydlu ar draws y wlad.

Y Mesur Iaith Newydd

Pe bai cynnwys rhai adrannau o'r Sector Preifat o fewn y mesur newydd (Banciau ac Archfarchnadoedd e.e.) buasai rhaid iddynt ddarparu gwell gwasanaeth yn y Gymraeg, sydd ond yn deg i gwsmeriaid iaith Gymraeg. Ond sgil effaith pwysig arall o hyn buasai rhaid i'r cwmnïau yma wedyn prynu mewn mwy o wasanaethau arbenigol o Gymru i ddarparu'r gwasanaethau yma. Sgil effaith hyn buasai creu mwy o swyddi yma yng Nghymru.

5. Casgliad

Credwn gall y Gymraeg cyfrannu tu ag at strategaeth economaidd a chynllun cyflogadwyedd. Yn wir yn ddiweddar datganwyd fod yr Iaith Basgeg yn cyfrannu 4.2% i GDP Wlad y Basg (Llywodraeth Gwlad y Basg 2016). Mae rhaid i'r Gymraeg ddod yn rhan gynyddol o fywyd economaidd os yw am oroesi a datblygu.

Hefyd mae angen cysoni'r buddsoddiad ym myd addysg Cymraeg efo'r un buddsoddiad yn y byd gwaith er mwyn creu dilyniant teilwng. Buaswn yn croesawi pe tai y sector trydyddol (Colegau Cymru) yn cael buddsoddiad tebyg i'r sector uwch (Y Coleg Cymraeg).

Felly credwn fod unrhyw strategaeth angen cymerid yr egwyddorion o cyplysu sgiliau efo swyddi ac hyfforddiant yn ogystal â galluogi partneriaid cymunedol fel y Mentrau Iaith i weithredu rhaglenni uchelgeisiol o greu mentrau cymdeithasol newydd i ddarparu gwasanaethau a chreu swyddi.

By virtue of paragraph(s) vi of Standing Order 17.42

Document is Restricted

Carl Sargeant AM

Cabinet Secretary for Communities and Children

4 October 2017

Dear Carl

Fire Safety in High-rise Blocks in Wales

Thank you to both Lesley and you for giving oral evidence on 27 September. Following the session, we would like to request some further information and clarity on a number of issues. For completeness, I have also included the areas where you or your officials committed to providing further information.

Fire Safety Advisory Group

We welcome the work being undertaken by the Fire Safety Advisory Group, and noted that the Group will be providing their initial advice to you this week. We welcome your commitment to make some form of statement to Members, either in writing or in an oral statement, very shortly. However, in light of the importance of these issues we will be grateful for any suggestions as to how we may fulfil our scrutiny role with regard to the work of the group, its advice and recommendations together with your response. Publishing the recommendations and response, for example, would aid effective scrutiny and reassure the public regarding decisions made.

We would also appreciate if you could keep the Committee updated with the work of the Group, and any further work you commission the Group to do.



Private sector

While we acknowledge the work by all partners to engage with the private sector, we are concerned that there are owners / managing agents of 31 high-rise blocks, which you have been unable to contact. We are also concerned that there is no conclusive number on how many high-rise blocks are in private ownership across Wales. We want to ensure that residents in the private sector are given the same level of information and support as those in social housing.

Could you provide more information on how you will ensure that local authorities and the Welsh Government identify all high-rise residential blocks in private ownership? Are you confident that local authorities are using all available powers to ensure that blocks in private ownership are meeting their obligations and engaging with residents?

It has come to our attention, that there are concerns that it may becoming difficult for people to secure mortgages on properties in high rise blocks, even if the block does not have any cladding. Is this an issue that the Welsh Government is aware of? If so, what are your views on addressing this issue?

During the oral evidence session, we explored the issue of funding remedial work within the social housing sector, and you stated that this was a matter for landlords. We are aware that there are also concerns within the private sector that the cost of removing cladding may fall solely on residents, who may not be able to fund such work. What support, if any, would be available to residents who are asked to fund the full costs themselves?

When we first took evidence in July, we heard about concerns that tenants in the private sector did not have sufficient support to engage with, and challenge their landlords when necessary. We would welcome further information on what the Welsh Government is doing to help support tenants in the private rented sector on this issue.



Fire-sprinklers

We explored two issues in relation to sprinklers; the implementation of the Domestic Fire Safety (Wales) Measure 2011 and the retro-fitting of sprinklers in high-rise blocks.

On the first issue, officials agreed to provide more detail on the number of new-builds that are not required to install sprinklers because developers had submitted their plans before the amendments that the Measure made to the Building Regulations came into force.

There was also a commitment to provide clarity on the length of time that developers had to start construction, following submission of plans, before they would be subject to the requirement to install sprinklers.

On the broader issue of retro-fitting sprinklers; this is an issue that we as a committee may revisit in more detail later. In considering this it would be helpful to have an idea of your response to your Fire Safety Advisory Group's initial recommendations, and any further work you task them with.

With regard to costs incurred by RSLs in carrying out necessary fire safety work following the Grenfell Tower tragedy, have you had any discussions with UK Government as to whether they will provide new funding for such work in England with Barnett consequential for Wales?

Accompanying guidance to the Fire Safety Order

During the evidence session, you committed to providing further details on the timeframe for the review and subsequent publication of the revised guidance 'Fire safety in purpose built blocks of flats' which accompanies the Regulatory Reform (Fire Safety) Order 2005. This was in reference to evidence we received from Cardiff Council in July 2017:

"Now, as far as I'm aware, the Welsh Government commissioned a Welsh version of this, and I understand that is with the Welsh Government to rubberstamp and seal at the moment. I think it was written by a fire



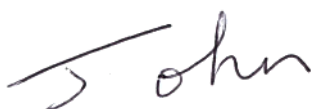
officer, Richard Davies, and it was circulated for consultation with local authorities. So, I understand there's going to be a Welsh version of this...." ELGC Committee, 13 July, RoP [606]

Role of Fire and Rescue Services in the planning and Building Regulations regimes

During Committee there was some discussion of the role of Fire and Rescue Services being consulted on fire safety in proposed developments, in the context of both planning permission and Building Regulations consent. South Wales Fire and Rescue Service told us that they had a 'limited remit' on what they can be consulted on, which is the means of escape and access for fire services and water supplies. However, we would like clarity on the exact role as set out in legislation for Fire and Rescue Services to provide advice on the fire safety of high-rise residential blocks prior to construction in both the planning and Building Regulations regimes.

I am sending a copy of this letter to the Climate Change, Environment and Rural Affairs Committee, along with our counterpart committees at Westminster and the Scottish Parliament, the Communities and Local Government Committee and the Local Government and Communities Committee (respectively).

Yours sincerely



John Griffiths AM
Chair

Croesewir gohebiaeth yn Gymraeg neu Saesneg.

We welcome correspondence in Welsh or English.



Y Pwyllgor Cydraddoldeb, Llywodraeth Leol a Chymunedau
Equality, Local Government and Communities Committee
ELGC(5)-28-17 Papur 4 / Paper 4

Y Pwyllgor Cydraddoldeb,
Llywodraeth Leol a Chymunedau

04/10/2017

Annwyl Aelodau'r Pwyllgor,

Ymchwiliad i dlodi yng Nghymru: gwneud i'r economi weithio i'r rheini sydd ag incwm isel

Ysgrifennaf atoch mewn ymateb i'r gwahoddiad ffurfiol a dderbyniais gennych i gyfrannu tystiolaeth berthnasol i'ch cylch gorchwyl. Carwn ddiolch i chi am y cyfle i gyflwyno'r sylwadau isod. Wrth ohebu â mi ym mis Mehefin 2016 mynegodd Llywydd y Cynulliad ddymuniad i sicrhau nad yw ystyriaeth i'r Gymraeg yng ngwaith y pwyllgorau i'w gyfyngu i'r Pwyllgor Diwylliant, y Gymraeg a Chyfathrebu'n unig. Yn hytrach, nododd y Llywydd y bwriad y byddai'r holl bwyllgorau yn ystyried y Gymraeg yng nghyd-destun eu cylchoedd gwaith. Croesawaf felly'r gwahoddiad hwn fel arwydd clir fod yr egwyddor hon yn greiddiol i waith eich Pwyllgor.

Hoffwn bwysleisio'r pwyntiau canlynol:

- Mae data penodol am lefelau incwm siaradwyr y Gymraeg yn brin. Er hyn, mae'r data sydd gennym yn awgrymu bod sefyllfa cyflogaeth siaradwyr y Gymraeg yn y sector preifat yn fwy bregus nag yn y sector cyhoeddus, yn enwedig i bobl ifanc (gweler adran 2 isod);

Comisiynydd y Gymraeg
Siambrau'r Farchnad
5-7 Heol Eglwys Fair
Caerdydd CF10 1AT

0845 6033 221
post@comisiynyddygymraeg.org
Croesewir gohebiaeth yn y Gymraeg a'r Saesneg

comisiynyddygymraeg.org

Welsh Language Commissioner
Market Chambers
5-7 St Mary Street
Cardiff CF10 1AT

0845 6033 221
post@welshlanguagecommissioner.org
Correspondence welcomed in Welsh and English

welshlanguagecommissioner.org



- Dadleuir yn gyffredinol fod cydgysylltiad rhwng economi a hyfywedd cymunedau Cymraeg eu hiaith. Mae'n debyg bod economi gwan, diffyg cyfleoedd cyflogaeth a phrinder tai fforddiadwy yn sbarduno allfudiad siaradwyr y Gymraeg - ac yn enwedig pobl ifanc - o'r ardaloedd gwledig, ac i mewn i ddinasoedd yng Nghymru a'r tu fas i Gymru. Fodd bynnag, mae angen brys am ragor o ddata am symudedd siaradwyr y Gymraeg er mwyn deall y tueddiadau hyn yn well (gweler adran 3 isod);
- Dros y blynyddoedd bu llawer o argymhellion ynghylch sut mae modd sicrhau bod yr economi a'r Gymraeg yn gweithio'n well er budd ei gilydd. Gellir tynnu sylw at rai datblygiadau cadarnhaol yn dilyn yr argymhellion hyn. Er hyn, ceir hefyd lle i wella. Er enghraifft:
 - prin yw gwerthusiadau effaith y prosiectau a ariennir;
 - mae angen am ragor o graffu systematig ar gynnydd yn erbyn ymrwymïadau strategol Llywodraeth Cymru ynghylch y Gymraeg mewn strategaethau economaidd lefel uchel;
 - mae sicrhau bod awdurdodau lleol yn rhoi ystyriaeth i'r Gymraeg wrth gynllunio a hybu datblygiad economaidd lleol yn her barhaus. Mae angen craffu ar effaith Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 a'r safonau hybu a llunio polisi i fynd i'r afael â'r her hwn;
 - ni ddatblygwyd hyd yn hyn dull o dracio symudedd siaradwyr y Gymraeg, yn enwedig pobl ifanc. Ceir rhai amcanestyniadau o dueddiadau'r dosbarthiad daearyddol o siaradwyr Cymraeg yn y dyfodol. Er hyn, nid yw hi'n glir a yw'r amcanestyniadau hyn yn ystyried bob tro y tueddiadau mwy cyffredinol sydd wedi eu hadnabod yn Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol (2017) (gweler adran 4 isod);
- Mae goblygiadau ymadawiad y DU o'r Undeb Ewropeaidd ar gyfer cymunedau Cymreig, a chymunedau Cymraeg eu hiaith yn benodol, yn peri gofid. Croesawaf ddatganiad clir Llywodraeth Cymru bod gwarchod buddiannau



sectorau megis amaethyddiaeth yn flaenoriaeth. Wrth i'r broses o ymadael â'r UE fynd yn ei blaen, mae'n hanfodol fod ei effaith ar y Gymraeg yn derbyn sylw priodol. Mae'n gwbl allweddol nad yw Brexit yn arwain at ddirywiad yn sefyllfa economaidd siaradwyr y Gymraeg a chymunedau Cymraeg eu hiaith. Yn hytrach, dylid sicrhau bod gweithdrefnau cymorth newydd, a ddaw yn lle'r gweithdrefnau Ewropeaidd presennol, yn atgyfnerthu cefnogaeth iddynt (gweler adran 5 isod).

1. Cyd-destun yr ymateb hwn

Prif nod y Comisiynydd wrth arfer ei swyddogaethau yw hybu a hwyluso defnyddio'r Gymraeg. Wrth wneud hynny bydd y Comisiynydd yn ceisio cynyddu defnydd o'r Gymraeg yng nghyswllt darparu gwasanaethau, a thrwy gyfleoedd eraill. Yn ogystal, bydd yn rhoi sylw i statws swyddogol y Gymraeg yng Nghymru a'r dyletswyddau statudol i ddefnyddio'r Gymraeg drwy osod safonau.

Mae dwy egwyddor yn sail i waith y Comisiynydd sef

- na ddylid trin y Gymraeg yn llai ffafriol na'r Saesneg yng Nghymru a
- dylai personau yng Nghymru allu byw eu bywydau drwy gyfrwng y Gymraeg os ydynt yn dymuno gwneud hynny.

Un o amcanion strategol y Comisiynydd yw dylanwadu ar yr ystyriaeth a roddir i'r Gymraeg mewn datblygiadau polisi. Darperir sylwadau yn unol â'r cylch gorchwyl hwn gan weithredu fel eiriolwr annibynnol ar ran siaradwyr Cymraeg yng Nghymru. Mae'r ymagwedd hon yn cael ei harddel er mwyn osgoi unrhyw gyfaddawd posibl ar swyddogaethau'r Comisiynydd ym maes rheoleiddio, a phe byddai'r Comisiynydd yn dymuno adolygu'n ffurfiol berfformiad cyrff unigol yn unol â darpariaethau'r Mesur.

Yn unol â hynny, cynigir isod sylwadau mewn perthynas â chylch gorchwyl yr ymchwiliad.



Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Canolbwynt yr ymchwiliad presennol yw hyd a lled problem cyflog isel yng Nghymru, a dulliau o wella sefyllfa'r unigolion ag incwm isel trwy strategaethau economaidd a chynlluniau cyflogadwyedd. Gofynnir hefyd am sylwadau ar sut i greu twf economaidd sy'n fwy cynhwysol ac o fudd cyfartal i bobl ledled Cymru; a sut i fynd i'r afael ag anghydraddoldebau economaidd rhwng gwahanol grwpiau o bobl. Fe'm gwahoddwyd i gyfrannu tystiolaeth am yr agweddau hyn mewn ardaloedd gwledig a chymunedau Cymraeg eu hiaith.

2. Lefel incwm siaradwyr y Gymraeg

Mae data penodol am lefelau incwm siaradwyr y Gymraeg yn brin. Yn 2013, casglodd tîm ymchwil WISERD fod siaradwyr y Gymraeg yn manteisio ar gyflog gwell yn y sector cyhoeddus. Fodd bynnag, dadleuodd yr ymchwil fod cyflog siaradwyr y Gymraeg yn y sector preifat yn is ar gyfartaledd na chyflog y gweithwyr nad ydynt yn medru'r Gymraeg, a hynny yn raddol oherwydd proffil oedran ifancach siaradwyr y Gymraeg yn y sector hwn.¹ Mae'r data prin sydd gennym felly yn awgrymu bod sefyllfa gyflogaeth siaradwyr y Gymraeg yn y sector preifat yn fwy bregus nag yn y sector cyhoeddus, yn enwedig i bobl ifanc. Byddwn yn awgrymu i'r Pwyllgor gysylltu ag awduron yr ymchwil hwn, Dr Stephen Drinkwater a Dr Robin Mann, am ragor o fanylion.

Fodd bynnag, gallaf dynnu sylw'r Pwyllgor at ddadleuon cyffredinol ynghylch y ffactorau economaidd sy'n debygol o ddylanwadu ar sefyllfa siaradwyr y Gymraeg; argymhellion a chymau a gymerwyd hyd yma i fynd i'r afael â'r heriau; a'r angen i ymrwymo sylw penodol i effaith Brexit ar gymunedau Cymraeg eu hiaith.

3. Dadleuon cyffredinol ynghylch y ffactorau economaidd sy'n debygol o ddylanwadu ar sefyllfa siaradwyr y Gymraeg

¹ WISERD, Advantage for Welsh speakers in some parts of the Labour Market

<http://www.wiserd.ac.uk/news/media/press-releases/advantage-welsh-speakers-some-parts-labour-market/>

³ *laith Pawb: Cynllun Gweithredu Cenedlaethol ar Gyfer Cymru Ddwieithog* (2003); *laith fyw: laith byw - Strategaeth y Gymraeg 2012-17* (Mawrth 2012); *laith fyw: laith byw - Bwrw mlaen* (Awst 2014); *Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr* (2017).



Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

siaradwyr Cymraeg rhugl bob blwyddyn, a bod hyn yn ganlyniad allfudo o Gymru.⁴ Yn ôl amcangyfrifon 2011/12, roedd ychydig dros draean y rhai hynny a oedd yn gadael Cymru bob blwyddyn yn bobl ifanc rhwng 16 a 24 oed (tua 37 y cant o'r holl allfudwyr).⁵ Sylwodd adroddiad yr Athro Hazelkorn yn 2015 'ar lefel y myfyrwyr sy'n hanu o Gymru sy'n symud allan o Gymru'; a thuedd graddedigion â chymwysterau uwch i ymfudo, yn gysylltiedig â phrinder cyfleoedd cyflogaeth.⁶ Mae'n anorffod y bydd cyfran o'r rhain sy'n allfudo yn siaradwyr Cymraeg. Nid oes gwybodaeth ar gael am y niferoedd sy'n dychwelyd i Gymru ar ôl graddio.⁷

4. Argymhellion a chamau a fu hyd yn hyn i fynd i'r afael a'r heriau

Mae'r ymchwil a fu ar y pwnc yn gytûn bod rhaid rhoi troedle economaidd i'r Gymraeg er mwyn gwrthdroi'r tueddiadau presennol a sicrhau bod cymunedau Cymraeg eu hiaith yn ffynnu. Cydnabyddir nad yw'n dasg syml. Fel y nododd y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, mae'r datrysiadau a gynigwyd hyd yn hyn 'yn cyffwrdd ag ystod eang iawn o ymyraethau posib ym maes addysg, trosglwyddiad a defnydd yr iaith, hyfforddiant, cymorth i fusnes, strategaethau economaidd rhanbarthol, strategaethau datblygu economaidd lleol, gwerth yr iaith Gymraeg fel erfyn masnacha, rôl gweithleoedd cyhoeddus fel meithrinfeydd i'r iaith ac ati.'⁸ Dros y blynyddoedd siaradwyd ymysg pethau eraill am yr angen i:

- gwella sut mae'r awdurdodau lleol yn rhoi ystyriaeth i'r Gymraeg wrth gynllunio a hybu datblygiad economaidd lleol, gan gynnwys eu swyddogaethau cynllunio cyflogaeth, gwario arian cyhoeddus a darparu gwasanaethau;
- datblygu a gweithredu strategaeth economaidd-ieithyddol ar gyfer ardaloedd penodol – 'parthau iaith economaidd arbennig' – ar gyfer siroedd Môn,

⁴ Ystadegau ar gyfer Cymru, *Cyfrifiad 2011: Y Canlyniadau Cyntaf am yr Iaith Gymraeg* (11 Rhagfyr 2012).

⁵ StatsCymru, Llifioedd mudo yng Nghymru a gyda gwledydd DU, yn ôl tarddiad a chyrchfan (2015).

⁶ Yr Athro Ellen Hazelkorn, *Tuag at 2030 - Fframwaith ar gyfer datblygu system addysg ôl-orfodol o'r radd flaenaf i Gymru. Adroddiad terfynol* (2016), t. 22.

⁷ Llywodraeth Cymru, *Adolygiad o'r dystiolaeth mewn perthynas â'r Strategaeth ar gyfer y Gymraeg* (Ymchwil Gymdeithasol Llywodraeth Cymru, 2012), t. 59.

⁸ Y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, *Ymchwil a Gwasanaethau Dwyieithog* (Mehefin 2016), t.27



Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

Gwynedd, Ceredigion, Caerfyrddin ac ardaloedd perthnasol cyfagos, gyda ffocws ar drefi Bangor, Aberystwyth, Caerfyrddin a Llanelli;

- sicrhau 'mewnbwn ieithyddol' wrth ddatblygu cynlluniau eangach, fel datblygiad Dinas-Ranbarth Bae Abertawe;
- hybu ymddiriedolaethau datblygu cymunedol (fel y Galeri Caernarfon) ac ystyried datblygu rôl mentrau cymdeithasol a Mentrau Iaith mewn datblygu economaidd;
- manteisio ar fuddsoddiad o'r Cronfeydd Strwythurol Ewropeaidd ar gyfer 2014-2020 er mwyn hybu datblygiadau allai fod yn llesol o safbwynt ardaloedd y canrannau uchel;
- gwella data am ddosbarthiad daearyddol siaradwyr y Gymraeg a datblygu dulliau o dracio symudedd pobl ifanc.

Nododd y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol nad yw hi'n glir bob tro 'i ba raddau y gweithredwyd ar yr argymhellion ... na pha wahaniaeth wnaethant hyd yn hyn'.⁹ Teg dweud y gwyddom am rai enghreifftiau o ymyraethau cadarnhaol. Yn 2014 cyhoeddwyd buddsoddiad o £1.6 miliwn yn yr iaith Gymraeg dros gyfnod o ddwy flynedd.¹⁰ Clustnodwyd rhan o'r cyfanswm hwnnw i gefnogi prosiect peilot yn Nyffryn Teifi 'er mwyn rhoi prawf ar ddull o wella sut caiff gwasanaethau busnes eu darparu' a sefydlu Cymorthfeydd Busnes Cymraeg a Chronfa i Gefnogi Busnesau Bach a Chanolig Cymraeg.¹¹ Roedd y gronfa yn cynnwys hefyd £750,000 i gefnogi gwaith y Mentrau Iaith o hybu'r defnydd o'r iaith yn y gymuned. Yn 2015-16 dosbarthwyd dros £1.5m i chwech o Ganolfannau Cymraeg ac Ardaloedd Dysgu drwy Grant Buddsoddi Cyfalaf Bwrw Mlaen.¹² Mis Awst eleni clustnodwyd cronfa o £400,000 i helpu mentrau bach a chanolig i fod yn fwy dwyieithog gan adeiladu ar

⁹ Y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, *Iaith, Gwaith a Gwasanaethau Dwyieithog* (Mehefin 2016), t.26-27.

¹⁰ BBC Cymru Fyw, Buddsoddiad newydd o £1.6m i'r iaith Gymraeg (17 Mehefin 2014)
<http://www.bbc.co.uk/cymrufyw/27885949>

¹¹ Llywodraeth Cymru, *Iaith fyw: iaith byw - Strategaeth y Gymraeg 2012-17. Adroddiad blynyddol 2015-16* (2016) t. 4.

¹² Llywodraeth Cymru, Chwe Chanolfan Gymraeg i dalhau'r iaith (12 Mehefin 2015)
<http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2015/150603-welsh-language-centres/?lang=cy>



Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

ganfyddiadau'r cynllun peilot yn Nyffryn Teifi.¹³ Mae cytundeb y gyllideb cytunwyd yn diweddaraf rhwng Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru yn cynnwys '£2miliwn yn rhagor ar gyfer cymorth ysgrifenyddiaeth a buddsoddi i ranbarth economaidd newydd 'Arfor' yn y Gorllewin'.¹⁴

Er gwaethaf y datblygiadau cadarnhaol a nodwyd uchod, ceir hefyd lle i wella. Er enghraifft, prin yw gwerthusiadau effaith y prosiectau a ariennir. Ymysg eithriadau pwysig, ceir [Gwerthusiad o draweffaith economaidd a diwylliannol Canolfan Soar, Merthyr Tudful](#) (2015) sy'n amlygu cyfraniad cadarnhaol y Ganolfan at y seilwaith economaidd a'r gymdeithasol leol. Gellir dadlau fod angen rhagor o werthusiadau o'r fath er mwyn adeiladu sail o dystiolaeth ar gyfer ymyraethau yn y dyfodol. Yn fwy cyffredinol, gellir dadlau hefyd fod angen craffu'n systematig ar gynnydd yn erbyn ymrwymadau strategol lefel uchel Llywodraeth Cymru – er enghraifft, ei llwyddiant i wireddu uchelgais [Ffyniant i Bawb: y strategaeth genedlaethol](#) i 'ddatblygu cymunedau, diwylliant ac iaith sy'n gydnerth'. Mae sicrhau bod awdurdodau lleol yn rhoi ystyriaeth i'r Gymraeg wrth gynllunio a hybu datblygiad economaidd lleol yn her barhaus. Dadleuodd Llywodraeth Cymru yn ddiweddar fod fframwaith Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 yn gosod dyletswydd ar awdurdodau lleol i wneud.¹⁵ Serch hynny, amser a ddengys effaith gwirioneddol y fframwaith hwnnw, a dylid craffu'n fanwl ar ganfyddiadau gwaith Archwilydd Cyffredinol Cymru wrth iddo asesu i ba raddau y mae corff wedi gweithredu yn unol â'r egwyddor datblygu cynaliadwy. Yn yr un modd, amser a ddengys beth fydd effaith safonau hybu a llunio polisi sy'n weithredol ar gyfer awdurdodau lleol ers mis Mawrth 2016.

Yn ogystal, er gwaethaf galwadau cyson, ni ddatblygwyd hyd yn hyn dull o dracio symudedd siaradwyr y Gymraeg, yn enwedig pobl ifanc. Wrth ymateb i argymhelliad y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, cytunodd Llywodraeth Cymru i

¹³ Llywodraeth Cymru, £400,000 i gefnogi'r defnydd o'r Gymraeg mewn busnesau bach (02 Awst 2017) <http://gov.wales/newsroom/welshlanguage/2017/support-use-of-welsh-within-small-businesses/?skip=1&lang=cy>

¹⁴ Llywodraeth Cymru, [Cytundeb y Gyllideb rhwng Llywodraeth Cymru a Phlaid Cymru](#) (01 Hydref 2017).

¹⁵ Y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, [Gwaith a Gwasanaethau Dwyieithog](#) (Mehefin 2016), t. 13.



gynnwys adran ar dueddiadau'r dosbarthiad daearyddol o siaradwyr Cymraeg dros y 25 mlynedd nesaf yn ei hadroddiad cyntaf ar dueddiadau tebygol y dyfodol dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol 2015.¹⁶ Mae [Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol](#) y Llywodraeth a gyhoeddwyd yn 2017 yn sylwi ar dueddiadau demograffeg siaradwyr y Gymraeg hyd yn hyn, ond nid oes ymgais i ragweld y tueddiadau dros y blynnyddoedd i ddod.¹⁷ Mae hyn er gwaethaf y ffaith fod yr adroddiad sy'n amcangyfrif newidiadau poblogaeth fesul ardal yn rhagweld effaith gynyddol mudo ar boblogaeth Cymru, a'r angen am ragor o dai, a hynny ar frys.¹⁸ Fodd bynnag, cyhoeddwyd [Amcanestyniad a thafliwybr nifer y siaradwyr Cymraeg 2011-2050](#) i gyd-fynd â thargedau [Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr](#). Mae'r ddogfen hon yn hynod o ddefnyddiol. Er hyn, mae'n ymddangos bod yr amcanestyniadau ynghylch y ffactorau megis mudo wedi eu seilio ar dueddiadau'r gorffennol.¹⁹ Os felly, gellir dadlau nad ydynt yn adlewyrchu ar bob adeg y tueddiadau sydd wedi'u hadnabod yn [Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol](#).

5. Effaith Brexit ar gymunedau Cymraeg eu hiaith

Wrth ystyried hyfywedd economaidd cymunedau Cymraeg eu hiaith ni ellir peidio â sôn am effaith Brexit. Gwyddom o Gyfrifiad 2011 ac ymchwil pellach²⁰ bod amaethyddiaeth, lletygarwch a gwasanaethau bwyd ymysg y sectorau sydd â niferoedd a chanrannau uchel o siaradwyr y Gymraeg.²¹ Fel y mae Llywodraeth Cymru yn ei gydnabod, dyma'r meysydd cyflogaeth sy'n cynnal cymunedau mewn ardaloedd gwledig lle mae canrannau a niferoedd o siaradwyr y Gymraeg yn

¹⁶ Y Gweithgor ar yr Iaith Gymraeg a Llywodraeth Leol, *Iaith, Gwaith a Gwasanaethau Dwyieithog* (Mehefin 2016) t. 15

¹⁷ [Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol Llywodraeth Cymru 2017: Cymdeithas a Diwylliant](#) (5 Mai 2017).

¹⁸ [Adroddiad Tueddiadau'r Dyfodol Llywodraeth Cymru 2017: Cymdeithas a Diwylliant](#) (5 Mai 2017); [Tueddiadau'r dyfodol, 2017: Poblogaeth](#) (5 Mai 2017).

¹⁹ Gweler tudalen 4 yr adroddiad.

²⁰ Llywodraeth Cymru, *Anghenion o ran sgiliau Cymraeg mewn wyth sector* (2014).

²¹ Amaethyddiaeth, egni a dwr yw'r diwydiannau sydd â'r ganran uchaf o weithwyr sy'n gallu siarad Cymraeg (29.5 y cant). Cyflogir hefyd niferoedd a chanrannau uchel o siaradwyr y Gymraeg gan y diwydiant dosbarthu, llety a gwasanaethau bwyd – tua 44,000 sef tua 15 y cant o weithwyr y sector.

<http://gov.wales/docs/statistics/2013/131129-welsh-language-labour-market-en.pdf>



Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

draddodiadol uchel ond lle maent wedi gostwng dros y degawd diwethaf.²² Os derbynnir casgliadau ymchwil WISERD (gweler uchod), mae cyflogaeth siaradwyr y Gymraeg yn y sectorau preifat hyn yn gymharol fwy bregus yn nhermau incwm nag yn y sector cyhoeddus.

Mae cefnogaeth ariannol yr UE i Gymru'n bellgyrhaeddol, yn enwedig yn y sector amaethyddiaeth: '[m]ewn termau cyllidebol, mae Cymru ar ei hennill o fod yn aelod o'r UE'.²³ Yn ogystal â chronfeydd megis Cronfa'r Môr a Physgodfeydd Ewrop, a Chronfeydd Strwythurol yr UE ceir rhaglenni sy'n darparu cymorth yn benodol i gymunedau gwledig. Mae'r rhain yn cynnwys taliadau o dan Bolisi Amaethyddol Cyffredin, sef cynllun cymorthdaliadau o £200-£274 miliwn y flwyddyn i ffermwyr a thirfeddianwyr Cymru.²⁴ Ceir hefyd cymorth ariannol trwy Raglen Datblygu Gwledig, sy'n darparu '£957 miliwn i gefnogi busnesau, ffermwyr, cefn gwlad a chymunedau mewn ardaloedd gwledig'.²⁵

Er ni wyddys ar hyn o bryd beth fydd y strwythur a maint y cymorth i'r sector yn dilyn ymadael â'r UE, mae goblygiadau posibl ar gyfer cymunedau Cymreig, a chymunedau Cymraeg eu hiaith yn benodol, yn peri gofid. Dadleuodd Llywodraeth Cymru os bydd unrhyw rwystr yn codi rhag i fusnesau Cymreig gael mynediad at y Farchnad Sengl, y 'bydd sector ffermio a bwyd Cymru yn wynebu bygythiad uniongyrchol' o ganlyniad i lefel uchel Tariff Allanol Cyffredin yr UE ar gynnyrch amaethyddol.²⁶ Yn ôl tystiolaeth a gyflwynwyd yn ddiweddar i Bwyllgor yr Undeb Ewropeaidd Ty'r Arglwyddi, mae 92 y cant o allforion y sector yn mynd i'r UE.²⁷ Clywodd y Pwyllgor am bwysigrwydd diwylliannol y sector amaethyddiaeth, yn

²² *Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr* (2017), t. 16.

²³ Awgrymodd ymchwil Prifysgol Caerdydd [Wales and the EU Referendum: Estimating Wales' Net Contribution to the European Union](#) ffigur o £659 miliwn yn 2014. Yn ôl Llywodraeth Cymru ar hyn o bryd mae Cymru yn derbyn tua £680 miliwn o gyllid yr UE bob blwyddyn (Diogelu Dyfodol Cymru, 2017).

²⁴ Mae'r union ffigwr yn amrwymo: Llywodraeth Cymru, [Cronfeydd yr UE yng Nghymru](#) (18 Mai 2017); Llywodraeth Cymru, Diogelu Dyfodol Cymru (2017), t. 21; Full Fact, [Is Wales getting the best deal out of the EU?](#) (5 Mehefin 2014).

²⁵ Llywodraeth Cymru, [Cronfeydd yr UE yng Nghymru](#) (18 Mai 2017).

²⁶ Llywodraeth Cymru, Diogelu Dyfodol Cymru (2017), t. 21.

²⁷ Ty'r Arglwyddi, Pwyllgor yr Undeb Ewropeaidd, [Brexit: devolution](#) (Mehefin, 2017) t.29.



Comisiynydd y
Gymraeg
Welsh Language
Commissioner

enwedig fel cadarnle'r Gymraeg, ac effaith 'ddinistriol' bosibl Brexit ar gymunedau gwledig sy'n economaidd fregus.²⁸ Afraid dweud bod sectorau eraill hynod o bwysig i'r Gymraeg, megis sector diwydiannau creadigol, hefyd yn debygol o golli cyfleodd i fanteisio ar gefnogaeth ariannol.²⁹

Yn y cyd-destun hwnnw, croesawaf ddatganiad clir Llywodraeth Cymru bod gwarchod buddiannau'r diwydiant yn sgil ymadawiad y DU o'r Undeb Ewropeaidd yn flaenoriaeth.³⁰ Wrth i'r broses o ymadael â'r UE fynd ar ei flaen, mae'n hanfodol fod ei effaith ar y Gymraeg yn derbyn sylw priodol. Mae'n gwbl allweddol nad yw Brexit yn arwain at ddirywiad yn sefyllfa economaidd siaradwyr y Gymraeg a chymunedau Cymraeg eu hiaith. Yn hytrach, dylid sicrhau bod gweithdrefnau cymorth newydd, a ddaw yn lle'r gweithdrefnau Ewropeaidd presennol, yn atgyfnerthu'r gefnogaeth iddynt.

Hyderaf y bydd y sylwadau uchod o ddefnydd.

Yr eiddoch yn gywir,

Meri Huws

Comisiynydd y Gymraeg

²⁸ Ty'r Arglwyddi, Pwyllgor yr Undeb Ewropeaidd, [Brexit: devolution](#) (Mehefin, 2017) t.32.

²⁹ Er enghraifft, cefnogwyd cynharchiad llwyddiannus S4C Y Gwyll trwy gronfa Ewropeaidd 'EU's MEDIA programme' ac 'Ewrop Creadigol' yn diweddarach.

³⁰ *Cymraeg 2050: Miliwn o Siaradwyr* (2017), t. 62.

Agenda Item 6

By virtue of paragraph(s) vi of Standing Order 17.42

Document is Restricted